

**KIRGIZ SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ
VE
KIRGIZ TÜRKÇESİNİN SÖZLÜKLERİ**

Cüneyt AKIN*

ÖZET

Bu makalede Kırgız sözlükçülüğü ve Kırgız Türkçesinin sözlükleri üzerinde durulmuştur. Radlov'un 1860'lı yıllarda Kırgız yurdunun kuzey bölgesinde başlattığı derleme çalışmalarından, yazdığı *Opyt Slovarya Tyurskih Nareçiy* (Türk Dialektleri Sözlüğü Denemeleri) adlı çalışmasındaki Kırgız Türkçesine ait kelimelere, Sovyet döneminde Yudahin ve ekibinin yaptığı derleme ve yazdığı *Kırgızkiy-Russkiy Slovar* (Kırgızca-Rusça Sözlük)'a ve günümüze kadar Kırgız Türkçesiyle yazılan diğer sözlüklere değinilerek, içerikleri, düzenleniş şekilleri ve hangi amaçlarla yazıldıkları hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlükler, sözlükçülük, Kırgız Türkçesi.

**KYRGYZ LEXICOGRAPHY
AND
THE DICTIONARIES OF THE KYRGYZ LANGUAGE**

ABSTRACT

This article deals with the Kyrgyz lexicography and the dictionaries of the Kyrgyz language, which includes the compilations that Radlov started in the north of the Kyrgyz land in 1860s; the Kyrgyz words that Radlov included in his work *Opyt Slovarya Tyurkih Narechey* (Attempts for Dictionaries of the Turkish Dialects); the Soviet-era compilation of Yudahin & his group and their *Kyrgyzkey-Russkey Slovar* (Kyrgyz-

---

*Arş. Gör., Afyon Karahisar Kocatepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, cuneyt.akın@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Russian Dictionary); and other Kyrgyz dictionaries that have been written until today. The content, design and purpose of those works were explained.

Key Words: Dictionaries, lexicography, Kyrgyz language, Kyrgyz dictionaries, Kyrgyz lexicography.

Giriş

Sözlükler; bir dilin(ya da birçok dilin) söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimleri temel alarak bunların başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabı¹ olarak tanımlanırlar.

Dünya tarihinde ilk sözlüğü kimin yazdığı konusu açık değildir. Bu konuda genel inanış, İskenderiye Müzesi Kütüphanecisi Aristophanes'in (M.Ö. 257-180) hazırladığı eserin ilk sözlük olduğudur. Bundan başka İskenderiyeli Pamphilus'un daha önceki çalışmalarından yararlanarak oluşturduğu 95 kitaptan oluşan Yunanca sözlük ile Latinler'de Marcus Verrius Flaccus'un sözlüğü ilk sözlükler arasında sayılmaktadır.²

Türk dilinin ilk sözlüğü olarak kabul edilen Divanu Lugati't Türk'ten bu güne kadar Türk dilinin onlarca sözlüğü yayımlanmıştır. Konumuzla doğrudan ilgisi olmadığından burada sadece Kırgız Türkçesindeki sözlükçülük çalışmaları ve yayımlanan sözlükler üzerinde duracağız.

Çalışmanın birinci bölümünde Kısaca Kırgız Türkçesi, Edebiyatı ve Kırgız Türkçesinde sözlükçülük çalışmalarıyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra ikinci bölümde Kırgız Türkçesinin sözlükleri tanıtılacaktır.

I. Bölüm

Kırgız Türkçesi, Türk lehçelerinin tasnifinde değişik gruplarda yer almıştır.³ Yazılı edebiyat dönemine kadar büyük bir

¹ D., Aksan; *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilimi III (HYD-AÇD)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1990, s. 77.

² Erdoğan Boz, "Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu", (Ed. Erdoğan Boz), *Türkçenin Çağdaş Sorunları*, Divan Yay., İstanbul 2006, I. Baskı, s. 11.

³ R. R., Arat, Kırgızcaya *Türk Şive Grupları* maddesinde *tav* grubunda yer vermiştir. Benzing ile Menges, Kırgızca'yı *Aral – Hazar* grubunda Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçeleriyle birlikte almıştır. T. Tekin tarafından yapılan son tasnifte Kırgız yazı dili *tawlı (Kıpçak)* grubundan ayrı olarak *tölü* grubunda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

sözlü edebiyat geleneği oluşturan Kırgızlar; *Manas*, *Er Töştük*, *Kococaş*, *Cañıl Mırza*, *Kurmanbek*, *Er Tabıldı*, *Canış-Bayış*, *Olcoboy menen Kişimcan* gibi destanları, masallar, mit ve efsaneler, bulmacalar, atasözleri, dualar, beddualar gibi folklor örneklerini ortaya koymuşlardır. Kırgızların meşhur destanı *Manas*, 1856 yılında Çokan Velihanov tarafından keşfedilmiş ve ilk defa Batı dünyasına tanıtılmış ve destan, daha sonra 1922-1926 yılları arasında yazıya geçirilmiştir.

1924 yılında “otonom bölge”, 1926 yılında “otonom cumhuriyet” ve 1936 yılında “Sovyet Cumhuriyeti” olan Kırgız yurdunda, XX. Yüzyılın ikinci çeyreğine kadar V.V. Radlof tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Kırgız Türkçesinin kuzey diyalektinin(nareçiyeye⁴) söz varlığı üzerinde durulmuş ve yaklaşık 1000 kelimededen hareketle Kırgız Türkçesi Türk diyalektleri içerisinde belirtilmiştir.

Kırgız Türkçesinde sözlükçülük çalışmalarının, Erkin Too gazetesinin yayın hayatına girdiği tarih olan, 1924’ten itibaren başladığını söyleyebiliriz. Bu tarihten sonraki ilk sözlük hazırlama girişimi (Kırgızca-Rusça Sözlük) Rus dilcisi K.K. Yudahin tarafından başlatılmıştır. Yudahin öncelikle S.E. Malov yönetiminde, V.V. Radlof’un çalışmasındaki⁵ Kırgız diyalektine ait(Kara Kırgızlar) kelimeleri, Kırgızistan’a geldikten sonra ise Kırgızlar arasında derleme yaparak, Kırgız Türkçesinin ağızlarındaki kelimelerini bir araya getirmeye başlamıştır. Yudahin’in bu çalışmaları neticesinde 1940 yılında, ilk ve geniş kapsamlı Kırgızca sözlük olan, Kırgızca-Rusça Sözlük yayımlanmıştır.⁶ Bu sözlük, Abdullah Taymas tarafından, 1945 yılında Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.⁷ Sözlüğün ikinci baskısı 1965 yılında yapılmış ve birincisine nazaran yaklaşık iki kat kapsama, 40000 (kırk bin) söze ulaşmıştır. Ancak bu sözlüğün Türkiye Türkçesine çevirisi henüz yapılmamıştır.

değerlendirilmiştir. Kırgız Türkçesinin diyalektleri; Kuzey, Güneybatı ve Güneydoğu diyalektleridir. Kırgız Edebî dili, kuzey diyalektlerine dayanmaktadır.

⁴ XIX. Yüzyılın 60’lı yıllarında günümüz Kırgızistan bölgesinin kuzeyine iki defa gelen V. V. Radlov, Kırgız yurduna yaptığı bu seyahatlerde, sadece Kuzey Kırgızları ile bağlantı kurmuş ve Kırgız Türkçesini, *Kara-Kırgız Nareçiyesi* olarak adlandırmıştır. Ayrıca, “Manas” destanının bir fıkrası niteliği taşıyan “Er Töştük” destanına ve Kırgız folkloruna ait derlemeler yapmıştır.

⁵ V.V., Radlof, *Opit Slovary Tyurskih Nareçiy(Türk Diyalektleri Sözlüğü Denemeleri)*, I-IV, Spb., 1888-1911.

⁶ K.K.,Yudahin,*KirgizkiyRuskiySlovar(KırgızcaRusçaSözlük)*,Moskova,1940.

⁷ K K., Yudahin, *irgizkiy-Ruskiy Slovar(Kırgızca-Rusça Sözlük, Çev. Abdullah Taymas I. Cilt A-J, Ankara 1945, II. Cilt K-Z, İstanbul 1948)*, Moskova, 1940.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

II. Bölüm

Kırgız Türkçesinin sözlükleri; Ansiklopedik ve Etimolojik sözlükler olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır.⁸

1. Entsiklopediyalık Sözdüktör (Ansiklopedik Sözlükler):

Araç-gereçler, eşyalar, hadiseler, coğrafik ve astronomik nesnelere, ünlü kişiler, ünlü eserler v.b. alanlarla ilgili sözlerin bir araya getirilip açıklandığı sözlüklerdir. Bu sözlükler, kapsamlarına ve amaçlarına göre dört grupta ele alınmaktadır:

1.1. Çoğ Entsiklopediyalar (Büyük Ansiklopediler):

İnsan hayatının bütün alanlarını, ekonomik ve siyasi gelişim dönemlerini, sosyal görünüşlerini yansıtan durumları, tabiatı, eşyaları ve olayları, aynı zamanda kâinatın, yeryüzünün nesnelere, ülkeleri, halkları, insanoğlunun tarihsel dönemlerdeki siyasi, ekonomik ve bilimsel durumlarını, tabiattaki nesnelere, Sosyal-felsefi kavramları, bilimlere ve açılımlarını derin ve geniş kapsamlı olarak açıklayan sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesinin Ansiklopedik sözlüklerini hazırlama çalışmaları, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Kırgız Türkçesinin ilk ve tek Ansiklopedik sözlüğü ise, *Kırgız Sovet Entsiklopediyası*'dır.⁹ Bu Büyük Ansiklopedik sözlükte, Kırgızistan tarihi, Kırgız halkının tarihi, örf-adetleri, etnografyası, coğrafyası, tabiatı, edebiyatı, medeniyeti, bilimi, sosyal-siyasi ve ekonomik hayatı bugüne kadarki gelişim düzeyi kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Dünyaca tanınmış insanların, ünlü bilim adamlarının, düşünürlerin, yazarların, Kırgızistan'ın ünlü simalarının yaşam serüvenleri, yazarlıkları da kısaca dikkatlere sunulmuştur. Ayrıca eserde, yeryüzünün önemli yerleri ve yeryüzü şekilleri, buna ek olarak, Kırgızistan'daki yerlerin, suların, dağların, şehirlerin ve köylerin adlarına yer verilmiştir.

1.2. Kiçi Entsiklopediyalar (Küçük Ansiklopedik Sözlükler):

Kırgız Türkçesiyle, coğrafya, fizik, matematik, kimya, biyoloji, tarih, dilbilimi v.b. alanlarla ilgili küçük ansiklopedik sözlükler de yazılmıştır. Bu ansiklopedilerin, büyük ansiklopedilerden farkı ise, madde başlarıyla ilgili açıklamaların kısa oluşudur.

---

⁸ İ., Abduldıyev, Etimologiya cana Leksikologiya, Bişkek, 2007, s.53.(Biz bu çalışmamızı, daha çok bu eserdeki bilgi ve yorumlardan hareketle oluşturduk).

⁹B. Ö., Orozbayeva,(redaktör, 2,3,4,5. Ciltler), Tabaldıyev, Asanbek(redaktör, I. Cilt) ; Kırgız Sovet Entsiklopediyası, 1976-1980.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

1.3. Tarmaktık Entsiklopediyalar (Alan Ansiklopedik Sözlükleri):**1.3.1. Geografiyalık Entsiklopediyalık Sözdüktör** (Coğrafi Ansiklopedik Sözlükler):

Bu sözlükler; coğrafya bilimiyle ilgili kavramları, terimleri ve coğrafi konuları kapsamaktadır. 1983'te yayımlanan Rusça ansiklopedi, <Geografişeskiy Slovar(Coğrafi Sözlük>, *Geografiyalık Sözdük* (Frunze-1987) şeklinde Kırgız Türkçesine çevrilerek yayımlanmış, daha sonra bu sözlükten Kırgızistanla ilgili makaleler çıkarılıp, bu makalelerin Kırgız Türkçesine çevirisi yapılarak "*Kırgız Cergesi*" adıyla başka bir sözlük vücuda getirilmiştir.¹⁰ Bu eser, Kırgızistan dağları, vadileri, geçitleri, gölleri, suları, dağ geçitleri, şehirleri, köy-kasabaları, idari bölgeleri, tarihi-coğrafi adları v.b. isim ve kavramları, ayrıca on bine yakın makaleyi içermektedir. Bu makalelerin üç bin yedi yüz altmış ikisi orijinaldir.

1.3.2. Üy-Tiriçiliginin Kısaça Entsiklopediyası (Ev Sahibinin Kısaca Ansiklopedisi)

Ev-bark, yiyecek-içecek, sağlık, kozmetik, giyim, bahçe ve hukuk v.b. alanlardaki kavramları açıklayan sözlük, 1984 yılında, Moskova <Sovvetskaya Entsiklopediya (Sovyet Ansiklopedileri)> yayımları tarafından yayımlanan <Kratkaya Entsiklopediya Damaşnava Hazaystva (Üy-Tiriçiliginin Kısaça Entsiklopediyası)-Ev Sahibinin Küçük Ansiklopedisi-, Frunze, 1989> adlı kitabın 7. baskısının çevirisidir. İnsanlara kendi yaşamlarını, becerilerini ve boş vakitlerini nasıl kullanmaları gerektiğiyle ilgili tavsiyeler sunan sözlükte, Rusçadan çeviri Atasözleriyle, Kırgız halkının gelenekleri ve milli özellikleriyle bağlantılı eşyaları ve kavramları tanıtan orijinal makaleler de dikkatlere sunulmuştur. Örneğin kitapta; At cabdıkları (semerleri), bozüy (çadır), boorsok (ekmeğin bir türü), doybu (bir çeşit oyun), cörgöm (ciğer ve işkembeden yapılmış aş), cupka (bir yemek türü), kilem (kilim), komuz (Kırgız milli müzik aleti), kurak (kumaş parçası), kımız (at sütünden yapılan, ayrına benzer bir çeşit Kırgız milli içeceği), örmök (Kırgız dokuma tezgahı), paloo (pilav), talkan (ezme), çiy (bir ot türü), şırdak (nakışlı keçe) adlarıyla, orijinal makaleler yer almaktadır.

---

¹⁰ *Kırgız Cergesi(cer-suu attarı)*-Kırgız Yeri(yurdu)(yer-su adları), Frunze, 1990.

1.3.3. Bul Kim? Al Emne? (Şto Takoye? Kto Takoy?-Bu Kim? O Ne?) :

Çocuklara armağan edilen bu ansiklopedik sözlükte, Kırgızistan koşulları ve Kırgız halkıyla ilgili orijinal makaleler yer almaktadır. 1975 yılında Moskova'da basılan <Şto Takoye? Kto Takoy? (Bul Kim? Al Emne?-Bu Kim? O Ne?)> adlı, ilköğretim öğrencileri için hazırlanan ansiklopedinin çevirisidir. Bu sözlük, A-İ harfleri arasını kapsamaktadır.

1.3.4. Manas Entsiklopediyası (Manas Ansiklopedisi):

Bu ansiklopedik sözlük, Kırgız leksikolojisine özgü bir özelliği nedeniyle, diğer ansiklopedik sözlüklerden ayrılır. Manas Ansiklopedisi, sadece bir edebi esere(sözlü esere) ve bu eser etrafında gelişen düşüncelere adanan bir sözlük özelliği taşımasıyla diğer ansiklopedik sözlüklerden ayrı bir yerdedir. Bu sözlük, Kırgız halkının büyük destanı Manas'ın bütün varyantlarını, bütün manasçıları ve Manas'ı halk arasından derleyerek yazıya aktaranları, Manas araştırmacılarını, destandaki tarihi-etnografik bilgileri, coğrafi nesnelere, kahramanları, atları, Manas'la ilgili sağlam düşünceleri, bakış açılarını ve bilimsel çalışmaları içeren bir ansiklopedik sözlüktür. Manas Ansiklopedisi, üç binden fazla makale, doksan beş(95) renkli ve üç yüze yakın siyah-beyaz fotoğrafı da içermektedir. İki ciltten oluşan sözlük, 1995 yılında Bişkek'te basılmıştır.

1.4. Aymaktık Entsiklopediyalık Sözdüktör (Bölgesel Ansiklopedik Sözlükler):

Kırgız Türkçesinin bölgesel ansiklopedik sözlükleri(aymaktık entsiklopediyalar), *Frunze Şaarı (Bişkek Şehri)*, *Oş Oblastı (Oş Bölgesi)*, *Isıkköl Oblastı (Isıkköl Bölgesi)*, *Narın Oblastı (Narın Bölgesi)*, *Talas Oblastı (Talas Bölgesi)*, *Çüy Oblastı (Çüy Bölgesi)*, *Calalabat Oblastı (Celalabat Bölgesi)*, v.b. bölgesel ansiklopedik sözlüklerden oluşmaktadır. Bu sözlüklerde, adı geçen yerlere özgü coğrafi bölgeler, ünlü kişiler, ilim-bilim alanındaki durumları, halkının sosyal-siyasi ve medeni-ekonomik hayatı, bölgenin tabii özellikleri ve tabii zenginlikleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Bu tür bilgilerle, adı geçen bölgenin tanıtımı yapılmaktadır. Bu sözlükler, Kırgız Türkçesiyle ve Rusça yayımlanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

2. Kırgız Tilinin Lingvistiklik Sözdüktörü (Kırgız Türkçesinin Linguistik Sözlükleri):

Kırgız Türkçesinin yazılı edebiyatının, 1924'te yayın hayatına giren Erkin Too gazetesıyla başlamasıyla birlikte, Kırgız Türkçesinin söz varlığının ve gramerinin yazıya aktarılması gibi zorunluluklar ortaya çıkmıştır. Kırgız Türkçesi gramerini yazan Kasım Tıstanov ve V. V. Radlof'un sözlüğündeki Kırgız Türkçesine ait kelimeleri bir araya getiren K. K. Yudahin, Kırgızça-Oruşça Sözdük (Kırgızca-Ruşça Sözlük)'ü hazırlayarak, Kırgız dil biliminin kaynağını temellendirmişlerdir.

Kırgız Türkçesinde linguistik sözlükler üç başlıkta ele alınmaktadır: 2.1. Kırgız Tilinin Kotormo Sözdüktörü(Kırgız Türkçesinin Çeviri Sözlükleri) 2.2. Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sözdüktörü(Kırgız Türkçesinin Anlatmalı(İzahlı) Sözlükleri 2.3. Kırgız Tilinin Kөrsөtmө Sözdüktörü(Kırgız Türkçesinin İndeks Sözlükleri).

2.1. Kırgız Tilinin Kotormo Sözdüktörü (Kırgız Türkçesinin Çeviri Sözlükleri):

XX. asrın ilk çeyreğinden sonra başlayan sözlük çalışmalarında, öncelikle Kırgızca-Ruşça, Rusça-Kırgızca konuşma kılavuzları ve küçük çapta sözlükler yayımlanmıştır. Husein Karasayev ile İ. A. Batmanov'un hazırladığı Rusça-Kırgızca sözlük, Kazan'da 1938 yılında yayımlanmış, 1940 yılında ise Yudahin'in 25000 kelimelik Kırgızca-Ruşça sözlüğü Moskova'da basılmıştır. Bu sözlükteki söz varlığı, atasözleri, halk türküleri ve başka folklorik materyallerin çokluğu ve bunların Rusçaya büyük bir ustalıkla aktarılışı dikkatleri çekmektedir. İki ciltten oluşan bu sözlüğün ikinci baskısı, birinci baskısından yaklaşık iki kat hacimle, 40000 kelimeye ulaşmış ve 1965 yılında yayımlanmıştır. Fakat, bu sözlüğün sadece birinci baskısının Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış¹¹, ikinci baskısının çevirisi henüz yapılmamıştır. Sözlüğün ikinci baskısının ikinci ve önemli bir özelliği de, içerdiği kelimelerin hangi dilden geldiklerinin belirtilmiş olmasıdır. Sözlükteki bu köken bilgileri, K. Dıykanov tarafından düzenlenmiştir. Yudahin, sözlüğün ikinci baskısıyla, SSSR(SSCB) memleket onur ödülü almıştır. Bir diğer Kırgızca-Ruşça çeviri sözlük, Esengül Abduldayev tarafından hazırlanarak, 1994 yılında yayımlanmıştır.

¹¹ K. K., Yudahin, Kirgizkiy-Ruskiy Slovar(Kırgızca-Ruşça Sözlük, Çev. Abdullah Taymas I. Cilt A-J, Ankara 1945, II. Cilt K-Z, İstanbul 1948), Moskova, 1940.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Rusça-Kırgızca çeviri sözlüğün birincisi, yukarıda bahsedildiği gibi, Husein Karasayev ile İ. A. Batmanov'un sözlüğüdür(1938) ki daha sonra bu sözlük Capar Şükürov ve Yusup Yanşansin tarafından (1955-1964-1975 ve 1988 yıllarında) tekrar-takrar basılmıştır. Rusça-Kırgızca sözlüğün büyük ve geniş baskısı H. Karasayev, C. Şükürov ve K. K. Yudahin tarafından ele alınarak, 1944 yılında yayımlanmıştır. Birkaç yazar birleşerek, Yudahin'in redaktörlüğünde çalışmış ve 51000 kelimeyi kapsayan Rusça-Kırgızca sözlüğü 1957 yılında yayımlanmıştır. Bu sözlük, 2000 yılında tekrar basılmıştır.

Kelimeleri, geldikleri diller ve kök anlamlarıyla veren Rusça-Kırgızca sözlük, Askar Osmankulov ile P.İ Harakoz'un Rusky-Kirgizky Gnezdovoy Slovar (Rusça-Kırgızca Ekli Sözlük)'idir ve 12000'den fazla kelimeyi içermektedir. 1979 ve 1993 yılları olmak üzere iki defa basılmıştır.

Çeviri sözlükler arasında, <Orusça-Kırgızca Frazyologiyalık Sözdük(Rusça-Kırgızca Deyimler Sözlüğü)¹² <Kırgızca-Orusça, Orusça-Kırgızca Tematiklik Frazyologiyalık Sözdük(Kırgızca-Rusça, Rusça-Kırgızca Konulu Deyimler Sözlüğü)>¹³ <Orusça-Kırgızca ve Kırgızca-Orusça Antonimder Sözdüğü(Rusça-Kırgızca ve Kırgızca-Rusça Karşıt Anlamlar Sözlüğü)>¹⁴ gibi konulu sözlükler de yer almaktadır.

Çeviri sözlüklerden biri de, *Kırgızca-Özbekçe Sözdük* (Kırgızca-Özbekçe Sözlük)'tür. Batken Devlet Üniversitesinin Sosyal bilimler ve Ekonomi Enstitüsü tarafından 2003 yılında Bişkek'te bastırılan bu sözlük, Berdialiyev redaktörlüğünde, T. Aşirbayev ve Elçiyev tarafından, orta ve yüksek öğrenim düzeyindeki öğrenciler için hazırlanmıştır. Sözlükte sadece, Kırgız Türkçesindeki kelimelerin Özbek Türkçesindeki karşılıkları verilmiş, herhangi bir açıklama ya da örnekleme yoluna gidilmemiştir. Altmış altı(66) sayfadan oluşan sözlükte elbette ki Kırgız Türkçesinin bütün söz varlığının verilmesi mümkün olmamıştır.

Kırgız Türkçesiyle, üç dilli<Nemetsçe-Orusça-Kırgızca(Almanca-Rusça-Kırgızca)> çeviri sözlük de

¹² A., Biyaliev; L., Hmelnitskaya, Natalya; <Orusça-Kırgızca Frazyologiyalık Sözdük(Rusça-Kırgızca Deyimler Sözlüğü), 1977.

¹³ G, Camşitova; <Kırgızca-Orusça, Orusça-Kırgızca Tematiklik Frazyologiyalık Sözdük(Kırgızca-Rusça, Rusça-Kırgızca Konulu Deyimler Sözlüğü), 2000.

¹⁴ C., Murataliyeva, N. P., Kolesnikov, S. V., Şerbakov, <Orusça-Kırgızca ve Kırgızca-Orusça Antonimder Sözdüğü(Rusça-Kırgızca ve Kırgızca-Rusça Karşıt Anlamlar Sözlüğü), 1986.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

hazırlanmıştır.¹⁵ Bu sözlükten başka, <Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük)> yayımlanmıştır.¹⁶ 15000 Türkçe kelimenin, Kırgız Türkçesindeki ve Rusçadaki karşılıklarının verildiği bu sözlükte, genel kullanımda olan ve sık kullanılan kelimeler verilmiştir. Bu sözlük, Türkçe öğrenmek isteyenlere, orta zorluktaki Türkçe metinleri anlamaya çalışanlara ve her çeşit uzmanlık alanında çalışanlara yönelik hazırlanmıştır.

Kırgız Türkçesiyle, önemli bilim dalları için terminolojik sözlükler de hazırlanmıştır. 1981 yılına kadar yayımlanan bu türdeki çeviri sözlüklerin listesi B. Ö. Orozbayeva'nın kitabında verilmiştir.¹⁷

Kırgız Türkçesiyle Kırgızça-Orusça(Kırgızca-Rusça), Orusça-Kırgızça(Rusça-Kırgızca), Kırgızça-Anglisçe(Kırgızca-İngilizce), Anglisçe-Kırgızça(İngilizce-Kırgızca), Kırgızça-Nemisçe(Kırgızca-Almanca), Nemisçe-Kırgızça(Almanca-Kırgızca) v.b. konuşma kılavuzları da hazırlanmıştır.

Ayrıca, Türkiye Türkçesinin orta düzey metinlerindeki kelimelerin Kırgız Türkçesi ve Rusçadaki karşılıklarını öğrenme gereği duyan, her bilim- meslek alınındaki çalışanlara hitap eden ve cep sözlüğü boyutunda hazırlanan bir başka sözlük olan Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük)¹⁸ ise, en çok kullanılan 15000(on beş bin) Türkçe kelimenin, Kırgız Türkçesi ve Rusça karşılıklarını içermektedir. Sözlükteki kelimeler alfabe düzeniyle verilmiştir. Eş anlamlı kelimeler virgülle ayrılarak birinci kelimenin yanında yer almıştır. Noktalı virgülle ayrılanlar ise, uzak anlamlı kelimeleri belirtmektedir. Şayet verilen kelime, tek başına kullanıldığında anlaşılmıyorsa, deyimlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Kırgız Türkçesinin çeviri sözlükleri arasında, Arapça-Kırgızça(Arapça-Kırgızca) sözlük de yer almaktadır. Yaklaşık 40000 Arapça kelimenin Kırgızca açıklamasının yer aldığı sözlük, Kırgız İslam Üniversitesi yayınları arasında çıkmıştır.¹⁹

¹⁵ A. M., Plutnitskiy, S., Şambayev, A., Rahmanov, <Nemetsçe-Orusça-Kırgızça(Almanca-Rusça-Kırgızca)>, Frunze(Bişkek), 1974.

¹⁶ Y., İvanov, <Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük)>, Bişkek, 2006.

¹⁷ B. Ö., Orozbayeva, Kırgız Terminologiyası, Frunze, Mektep Yay., 1983, 167 s.

¹⁸ Y., İvanov, Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük) Bişkek, 2006, 472 sayfa).

¹⁹ M. İ. Aliyeviç vd., (Red: K. B. Aytaliyeviç, A. A. Aytikulovna ve Teknik Red: A.İ. Kalandarov, İ. A. Malsagov), Arapça-Kırgızça Sözdük(Arapça-Kırgızca Sözlük), Bişkek, 2008, 775 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

2.2. Kırgız Tilinin Tüshündürm6 S6zdukt6r6 (Kırgız T6rk6esinin Anlatmalđ S6zlu6kleri):

1950’li yılların sonuna kadar y6r6t6len 6eviri s6zlu6kleri 6alışmalarının ardından, 1960’lı yıllardan itibaren anlatmalđ s6zlu6k 6alışmaları başlamıştır.²⁰ E. Abdıldayev, R. Bekcanova, A. Biyalıyev, D. İsayev, K. Kırbaşev, C. Muratalıyeva, C. Osmonova, R. K. şamurzina ve S. şatmanov’dan oluşan 6alışma gurubu, kısa bir zamanda Kırgız T6rk6esinin ilk anlatmalđ s6zlu6đ6n6 hazırlayarak, 1969 yılında duyurmuşlardır. Fakat şimdiye kadar sadece 1984 yılında baskısı yapılarak yayımlanmıştır. Eserin redakt6rl6đ6; E. Abdıldayev ve D66l6tşa İsayev tarafından yapılmıştır. Birinci baskısında 20000 kelimeye yer veren s6zlu6k, ikinci baskısında bu sayıyı 40000’e ulaştırır d6ř6ncesindeyiz.

2.2.1.Sinonimder S6zduğ6 (Eş Anlamalı Kelimeler S6zlu6đ6):

Dildeki eş anlamalı ya da anlamları birbirine yakın kelimeleri bir araya getiren bu s6zlu6k t6r6nde, kelimelerin eş anlamlılıları a6ıklanarak, 6rnek c6mleler i6inde kullanılmaktadır. Ayrıca, bu s6zlu6kler; dilin s6z varlığını bir araya getirip, kelimelerin yersiz bir şekilde tekrarını 6nlemede bize yardımcı olmaktadır.

Kırgız T6rk6esinin sinonimler (Eş Anlamalı Kelimeler) s6zlu6đ6, şeralı Caparov ve Kasimbek Seydakmatov tarafından hazırlanarak, 1984 yılında yayımlanmıştır.²¹ S6zlu6k, Kırgız T6rk6esinin eş anlamalı kelimelerini bir araya getirip, anlamlarıyla bağlantılı 6rnek c6mleler vermek suretiyle dikkatlere sunmaktadır. Bu eser, 6in’de yaşayan Kırgızların alfabetiyle, yani Arap alfabetiyle, “Til cana Kotormo(Dil ve 6eviri)” adlı derginin(6in Halk Cumhuriyeti-Urum6i) 6eşitli sayılarında yayımlanmıştır.

2.2.2. Omonimder S6zduğ6 (Eşsesli Kelimeler S6zlu6đ6):

Bir dildeki, aynı ya da benzer yazılışta ve s6ylenişte, fakat farklı anlamlardaki kelimelerin anlamlarını a6arak, kelimelerle bağlantılı 6rnekler vermek suretiyle oluşturulan s6zlu6klerdir. Kelimelerin u6 anlamları da birbirinden ayrılarak verilmektedir. Bu s6zlu6klerin pratik, yani g6nl6k hayatta kullanım i6in 6nemi b6y6kt6r.

²⁰ E., Abdıldayev, D., İsayev, Kırgız Tilinin Tilinin T6ř6nd6rm6 S6zduğ6(Kırgız T6rk6esinin Anlatmalđ S6zlu6đ6), I. Cilt, Frunze(Bişkek), Mektep Yay., 1984, 5-6.

²¹ ř., Caparov, K., Seydakmatov, Kırgız Tilinin Sinonimder S6zduğ6(Kırgız T6rk6esinin Eş Anlamalı Kelimeler S6zlu6đ6), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1984, 471 sayfa.

Kırgız Türkçesinin eşsesli kelimeler sözlüğü 1986 yılında yayımlanmıştır.²² C. Osmonova, D. İsayev, Ş. Caparov ve K. Konkobayev'den oluşan çalışma gurubu tarafından hazırlanan bu sözlükte yaklaşık 12000 kelime alfabe tertibiyle verilmiştir. Eşsesli kelimeler ayrı ayrı yazılarak, kelimelerin anlam farklılıkları, somut örnekler vermek suretiyle, gösterilmiş ve ayrıca sözlüğe, temel anlamlarının Rusça çevirileri de eklenmiştir.

2.2.3. Antonimler Sözdüğü (Zıt Anımlı Kelimeler Sözlüğü):

Dilin günlük kullanımında zıt (karşıt) anlamlı kelimeler önemli yer tutmaktadır. Eşyanın zıttı ile bilindiği gerçeğinden hareket edersek, zıt(karşıt) anlamlı kelimeler bize, eşyaları ve hadiseleri anlamakta en çok yardımcı olan kelimelerdir diyebiliriz. İşte bu sözlükler, anlamları birbirine zıt (karşıt) olan kelimeleri bir araya getiren ve bu kelimelerin anlamlarını açan sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesinin zıt (karşıt) anlamlı kelimeler sözlüğü 1988 yılında yayımlanmıştır. C. Osmonova, D. İsayev, Ş. Caparov ve K. Konkobayev'den oluşan çalışma gurubu tarafından hazırlanan bu sözlükte²³ mümkün olduğunca bütün kelimelerin zıt anlamları vermeye çalışılmış ve daha da anlaşılır olması için, örnekler içinde kullanılarak açıklanmıştır. Sözlüğün sonunda ise; zıt (karşıt) anlamlı kelimelerin listesi alfabetik sırayla verilmiştir.

2.2.4. Etimologiyahk Sözdüktör (Etimolojik Sözlükler):

Etimolojik sözlükler, kelimelerin ortaya çıkışlarını, tarihi seyirlerini, kökenlerini, yapısındaki eklerin (morfemlerin) kattıkları anlamları, yapısındaki, anlamındaki değişimleri ve genişlemeleri ortaya koyar. Genel Türk diline ait birkaç etimolojik sözlük yazılmıştır. G. Vambery, bu sözlüklerin ilkinin, 1878 yılında yayımlamıştır. *Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Sözlüğü* adıyla yayımlanan sözlükte, listedeki kelimelerin köklerinin varyantları da Almanca çevirileriyle birlikte verilmiştir.

Vambery'den yaklaşık 90 yıl sonra, 1969 yılında, ünlü Fin Türkolog M. Rösänen tarafından, *Vesuch Eines Etymologischen Wörterburchs der Türksprachen (Türk Dillerinin Etimolojik Sözlük Tecrübeleri)* adlı etimolojik sözlük yayımlanmıştır. Bu sözlükte

²² Ş., Caparov, D., İsayev, K., Konkobayev, C., Osmonova, Kırgız Tilinin Omonimler Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Eşsesli Kelimeler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1986, 324 sayfa.

²³ Ş., Caparov, D., İsayev, K., Konkobayev, C., Osmonova, Kırgız Tilinin Antonimler Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Zıt(karşıt) Anımlı Kelimeler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1988, 338 sayfa.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

yazar, Türk dilinin eski kelimelerini vermiş ve mümkün olduğu kadar da Altay dilleri paralelinde denkleştirmelerde bulunmuştur.

1972 yılında ise, İngiliz dilci C. Clouston tarafından; *13. Yüzyıla kadarki Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* adlı eser, Eski Türk Dilinin ve günümüz Türk lehçelerinin dil malzemelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türk Dilinin bir diğer etimolojik sözlüğü, 1974 yılında, E. V. Sevortyan tarafından kaleme alınarak yayımlanmıştır. “Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü” adıyla dört cilt halinde yayımlanan eserin birinci cildinde ünlüler(Genel Türk Dili ve Ortak Türk Lehçeleri temelinde), ikinci ve diğer ciltlerinde ise ünsüzler verilmiştir.

Kırgız Türkçesinin etimolojik sözlükleri ise, 20. Yüzyılın son çeyreğinde hazırlanarak yayımlanmıştır. Bunlar arasında:

Kırgız Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözdüğü (Kırgız Dilinin Kısa Etimolojik Sözlüğü): K. Seydakmatov tarafından hazırlanan sözlük²⁴, günümüz Kırgız Türkçesindeki bazı kelimelerin etimolojilerini, leksik, fonetik, semantik, morfolojik ve sentaktik temelde ele almaktadır. Sözlüğe alınan kelimeler Kırgız Türkçesinin, yazarın tabiriyle, müphem kelimeleridir. Sözlükteki kelimeler, Kırgız Türkçesine ve bütün Türk diyalektlerine ait, ayrıca Moğolca, Farsça ve Arapça kelimelerin etimolojileridir. Bu sözlük, dil alanındaki uzmanlara, öğrencilere ve Kırgız Türkçesinin tarihini merak edenlere armağan edilmektedir.

Kırgız Türkçesinin, etimolojilerini tespit edebildiği kelimelerini inceleyen yazar, sözlükteki kelimeleri alfabe sırasıyla düzenlemiştir. Basım imkânlarındaki yetersizlikler nedeniyle yazar, Arapça, Farsça ve Grekçe(Eski Yunanca)’den alınan kelimelerin, bu dillerin alfabeleriyle yazılmış şekillerini veremediğini belirtmektedir. Ayrıca sözlükte yer alan kelimeler, Kırgız Türkçesinin alfabesindeki işaretler kullanılarak verildiğinden, diğer Türk diyalektlerinin alfabelerinde kullanılan harflerle yazılan kelimeler de Kırgız Türkçesi alfabesinin işaretlerine çevrilerek gösterilmiştir.

Yazar, sözlükteki kelimeler için yapılan etimolojik incelemelerin, küçük çapta makaleler niteliğini taşıdığını belirtmektedir. Eserdeki bazı kelimeler, Eski Türkçe ve günümüz Türkçesi temelinde, bazıları ise Kırgız Türkçesi temelinde ele alınarak incelenmiştir.

²⁴ K., Seydakmatov, *Kırgız Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözdüğü*(Kırgız Dilinin Kısa Etimolojik Sözlüğü), İlim Yayınları, Frunze, 1988, 272 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Sözlüğün sonunda beş(5) ek bölüm yer almaktadır:

1. Sözlükte incelenen kelimelerin listesi,
2. Sözlükte incelenen kelimelerin morfolojik tahlilleri,
3. Sözlükte incelenen kelimelerin fonetik tahlilleri,
4. Sözlükte incelenen alıntı kelimelerin listesi,
5. Kırgız Türkçesindeki yapım eklerinin listesi, kısaca açıklamaları ve örnekler verilmiştir. 381 yapım ekinin verildiği bu bölümde, kelimelerin etimolojileri ve aldıkları yapım ekleri de dikkatlere sunulurken, sözlükte yer almayan kelimelerin etimolojilerinin de incelenmesinde yardımcı olmaktadır.

Yazar bu sözlükte, özellikle Kırgız Türkçesinin alıntı olmayan kelimelerini ve bu kelimelerden de, eski dönem Kırgız Türkçesi ile bağlantılı kelimeleri sözlüğe alarak inceleme gayreti içinde olmuştur. Bu tür kelimelerin incelenmesinde ise yazar, daha çok halk etimolojisine yaklaşarak, kendine özgü bir metot kullanmıştır.

Ayrıca, etimolojik özellik taşıyan ve sadece Kırgız Türkçesinin dil malzemesiyle Husein Karasayev tarafından ortaya konulan *Nakıl Sözdör* (Kırgız Türkçesinin deyimler sözlüğü)²⁵, Kırgız Türkçesinin deyimlerini dikkatlere sunmaktadır. Manas destanından Aytmatov'un eserlerine çok sayıda edebi eserden ve halk edebiyatından alınan deyimleri bir araya getiren yazar, ata mirası olan deyimleri derlediği bu kitabını, Kırgız Türklerinin ana dillerinin derinliklerini öğrenmeye gönül veren okurlarına, öğretmenlere, orta ve yüksek öğrenimdeki öğrenci ve hocalara, dilcilere ve gazetecilere armağan etmektedir. Sözlükte yazar her bir deyimini, Kırgız Türkçesinin edebi eserlerindeki örnekleriyle ya da halk edebiyatının sözlü geleneğindeki kullanımlarla birlikte vermiş, sadece deyimlerin anlamlarını açıklamakla kalmamış, ortaya çıkışları (kelimenin tarihsel boyutu), başka deyimlerle bağlantıları, içindeki kelimelerin etimolojileri ve alıntı kelimelerin alındıkları dillerdeki yazılışlarıyla birlikte vermiştir. Yine Karasayev'in hazırladığı bir diğer sözlük olan *Kaamus Naama*'da(Kırgız Türkçesine Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri)²⁶ Farsçadan(1636), Arapçadan(1500), Arapça-

²⁵H., Karasayev, *Nakıl Sözdör*(Kırgız Türkçesinin deyimler sözlüğü), Şam yay., 1995-500 sayfa, I. Baskı-1982-II. Baskı 1987.

²⁶ H., Karasayev, *Kaamus Naama*(Kırgız Türkçesine, Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri), Şam Yay., Bişkek1996, 854 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Farsçadan(208), Farsça-Kırgızcadan(90), Arapça-Kırgızcadan(40), Arapça-Farsça-Kırgızcadan(1), Çince(89), Moğolcadan(141) ve Rusçadan(83) alınan²⁷ ve Çağdaş Kırgız Türkçesinde kullanımdan düşmüş eski kelimeleri dikkatlere sunmuştur. Sözlükteki kelimeler alfabe tertibiyle verilmiş, kelimelerin alındıkları dillerdeki imlaları (şayet biliniyorsa) yanlarına yazılmıştır. Ayrıca, sözlükteki her alıntı kelime için, Kırgız Türkçesinin sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinden örnekler verilmiş, bazı sözler için ise yazar kendisi cümle kurmuştur. Sözlüğün bir özelliği de; sözlükte yer alan alıntı kelimelerin, özellikle Moğolcadan alınanların etimolojilerinin ve Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarının verilmeye çalışılmış olmasıdır. Aynı zamanda bazı kelimeler için, kelimenin tarihi seyri de dikkatlere sunulmak suretiyle geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Kırgız Türkçesindeki kelimelerin kökenlerinin ve etimolojik incelemelerinin verildiği bu sözlükleri de *etimolojik* sözlükler arasında değerlendirebiliriz. Bu sözlüklerden başka, yine aynı döneme ve Karasayev'e ait alıntı kelimeler sözlüğü olan *Özdöstürülgön Sözdör* (Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimeler ya da Kırgız Türkçesinin Özleştirilen Kelimeleri) 1986 yılında kaleme alınmıştır.²⁸ İçinde 5060 kelimeyi barındıran sözlükte, Çağdaş Kırgız Türkçesinde kullanımdan düşmüş eski kelimeler de yer almaktadır. Alıntı kelimelerin çoğunluğunu, Arap-Fars dillerinden giren kelimeler oluşturmaktadır. Sözlüğün bir özelliği de; sözlükte yer alan alıntı kelimelerin, özellikle Moğolcadan alınanların etimolojilerinin ve Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıkları verilmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda bazı kelimeler için, kelimenin tarihi seyri de dikkatlere sunulmak suretiyle, geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Sözlükteki alıntı kelimelerin hangi dillerden alındıkları, kısaltmalar yoluyla gösterilmiş (ar-Arapça, ir-Farsça, kıt-Çince, m-Moğolca ve or-Rusça), ayrıca, Rusçadan alınan kelimelerin, Rusçaya hangi dillerden girdikleri de belirtilmiştir. Örn; (or<goll-Rusça<Hollandaca, or<nem-Rusça<Almanca, or<lat-Rusça<Latince v.b...). Herhangi bir eserden alınmamış örnekler için yazar, konuşma dilinden(günlük dilden) aldığı sözleri kullanmış ve <süyl.(süylöo tilde-konuşma dilinde)> şeklindeki kısaltma ile göstermiştir. Sözlüğün en önemli özelliklerinden biri de; sözlükte yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin, bu dillerin imlasındaki şekillerinin sözlüğün sonunda

²⁷ Arapça-Farsça, Farsça-Kırgızca, Arapça-Kırgızca, Arapça-Farsça-Kırgızca ifadeleri, alıntı kelimelerin, belirtilen dillere ait kelime ya da eklerin birleşimi ile oluşturulduğunu göstermektedir.

²⁸ H., Karasayev, *Özdöstürülgön Sözdör*(Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimeler ya da Kırgız Türkçesinin Özleştirilen Kelimeleri), Red: B.Ö.Oruzbayeva – Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin Baş Redaktörü, Frunze(Bişkek), 1986, 421s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

verilip, aynı zamanda Kiril harfleriyle transkriplerinin de gösterilmiş olmasıdır. Bununla birlikte; Moğolca, Çince ve Rusça alıntı kelimelerin bir kısmının da, kendi dillerindeki imlaları, kelimelerin yanlarına yazılmıştır. Bu sözlüğü de, yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz *Kaamus Nama* gibi, etimolojik sözlükler kapsamına alabiliriz, çünkü bu sözlükteki kelimelerin bazıları için de etimolojik tahliller yapılmış ve alındıkları diller, hatta bu dillere de hangi dillerden girdikleri gösterilmiştir.

Manas Sözdüğü(Manas Sözlüğü)²⁹: Kırgız Türkçesinin, sadece bir esere ait kelimelerin sözlüğü olarak, *Manas Sözlüğü*'nü değerlendirebiliriz. Yukarıda ayrıntılı bilgi verdiğimiz *Kaamus Naama* adlı alıntı kelimeler ve eski sözler sözlüğünün içindeki “Manas” destanından verilen örneklerin bir araya getirilip, bu örneklerdeki 887 kelimenin etimolojilerinin dikkatlere sunulduğu bu sözlüğün başında “lugattın açkıçı” olarak verilen madde başı dizininin hemen sonra, “Manas” destanından örnekler sıralanmış ve bu örneklerdeki alıntı(Arapça-Farsça) kelimelerin etimolojik açıklamaları yapılmıştır. “Manas” destanındaki araç-gereç, yer-su, bazı hayvanların adları geniş bir biçimde açıklanmıştır. Sözlük bir nevi, “Manas” destanının sınırlandırılmış(Arapça-Farsça) etimolojik sözlüğüdür.

2.2.5. Frazyologiyalık Sözdüktör (Deyimler Sözlüğü):

Dildeki deyimlerin anlamlarını, ortaya çıkış serüvenlerini açıklayan sözlüklerdir.

Yukarıda, Kotormo Sözdüktör (Çeviri Sözlükler) başlığı altında adı geçen <Orusça-Kırgızca Frazyologiyalık Sözdük (Rusça-Kırgızca Deyimler Sözlüğü)>, Abak Biyaliev ve Natalya Lvovna Hmel'nitskaya tarafından hazırlanarak, 1977 yılında yayımlanmıştır. 2000 yılında ise, Gulnara Camşitova tarafından; <Kırgızca-Orusça, Orusça-Kırgızca Tematiklik Frazyologiyalık Sözdük (Kırgızca-Rusça, Rusça-Kırgızca Konulu Deyimler Sözlüğü) hazırlanarak yayımlanmıştır.

Kırgız Tilinin Frazeyologiyalık Sözdüğü (Kırgız Türkçesinin Deyimler Sözlüğü) adıyla yayımlanan ilk sözlük 1980 yılına aittir.³⁰ İkinci sözlük ise 2001 yılında yayımlanmıştır.³¹

²⁹ H., Karasayev, *Kamus Naama(Manas Sözdüğü)*, Frunze(Bişkek),1990.203s.

³⁰ D., Abdıldayev, A., Biyaliev, T., Nazaraliyev, C., Osmonova, K., Seydakmayov, *Kırgız Tilinin Frazeyologiyalık Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Deyimler Sözlüğü)*, Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1980, 324 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Husein Karasayev'in <Nakil Sözdör(Deyimler Sözlüğü)> adlı sözlüğü, etimolojik özellik taşıyan ve sadece Kırgız Türkçesinin dil malzemesiyle ortaya konulan bir sözlüktür³², Kırgız Türkçesinin deyimlerini dikkatlere sunmaktadır. Manas destanından Aytmatov'un eserlerine çok sayıda edebi eserden ve halk edebiyatından alınan deyimleri bir araya getiren yazar, ata mirası olan deyimleri derlediği bu kitabını, Kırgız Türklerinin ana dillerinin derinliklerini öğrenmeye gönül veren okurlarına, öğretmenlere, orta ve yüksek öğrenimdeki öğrenci ve hocalara, dilcilere ve gazetecilere armağan etmektedir. Sözlükte yazar her bir deyim Kırgız Türkçesinin edebi eserlerindeki örnekleriyle ya da halk edebiyatının sözlü geleneğindeki kullanımlarıyla birlikte vermiş, sadece deyimlerin anlamlarını açıklamakla kalmamış, ortaya çıkışlarını (kelimenin tarihsel boyutu), başka deyimlerle bağlantılarını, içindeki kelimelerin etimolojilerini ve alıntı kelimelerin, alındıkları dillerdeki yazılışlarını vermiştir.

2.2.6. Dialektolojyalık Sözdüktör (Diyalektolojik Sözlükler):

Dildeki yöresel (yerel) özellikteki kelimeleri, onların diyalektik kullanımlarını ve anlamlarını veren, nereden geldiklerini ve ortaya çıkışlarını açıklayan sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesinin diyalektolojik sözlüğü, Kırgız dilcisi Ceenbay Mukambayev tarafından 7 cilt olarak hazırlanmış, fakat sadece birinci cildinin basılması mümkün olabilmıştır.³³ Diğer ciltlerinin basılması, o zamanki hükümet ve komünist parti tarafından, <halka yabancı kelimelere yer verilmiştir.> gerekçesiyle yasaklanmış ve yazar da cezaya çarptırılmıştır. Daha sonra birinci cildi düzeltmelerle birlikte 1976 yılında tekrar basılmıştır. 1976'dan bu güne kadar tekrar basımı yapılmayan bu eser, yazarın el yazısıyla yazdığı, fakat 1976 basımında yer almayan ek bölümle birlikte, K. Konkobayev redaktörlüğünde yayıma hazırlanmış ve basılmıştır.³⁴

Kırgız coğrafyasının bütün bölgelerinde yaşayan Kırgızların binlerce kelimesini bir araya getirerek incelemek dışında

³¹ C., Osmonova, K., Konkobayev, Ş., Caparov, Kırgız Tilinin Frazеologiyaklık Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Deyimler Sözlüğü), Bişkek, Kırgız-Türk <Manas> Üniversitesi, 2001, 519 s.

³² H., Karasayev, *Nakil Sözdör(Kırgız Türkçesinin deyimler sözlüğü)*, Şam yay., 1995-500 sayfa, I. Baskı-1982-II. Baskı 1987.

³³ C., Mukambayev, Kırgız Tilinin Diyalektolojyalık Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlüğü), I. Cilt, Frunze(Bişkek), Mektep Yay.,1972,714s.

³⁴ C., Mukambayev(Red:K., Konkobayev), Kırgız Tilinin Diyalektolojyalık Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlüğü), (Genişletilmiş baskı)Frunze(Bişkek), 2009, 1379 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Mukambayev, Kırgızistan'ın güney-batı (Batken) bölgelerinde yaşayan Kırgızların diyalektinin, dilsel eski belgileri de sakladığını ortaya koymuştur.

2.2.7. Terminolojik Sözdüktör (Terminolojik Sözlükler):

Bir bilim ve kültür alanına özgü kelimeleri, özel isimlendirmelerle açıklayan sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesiyle 1981 yılına kadar yazılmış yüze yakın terminolojik sözlüğün listesini, B. Ö. Oruzbayeva'nın, *Kırgız Terminologiyası* adlı eserinde³⁵ bulabiliriz.

2.2.8. Onomastikalık Sözdüktör (Onomastik Sözlükler):

Özel isimleri ve anlamlarını dikkatlere sunan bu sözlük türünde, yer-su, insan adları v.b. özel isimlendirmeler yer almaktadır. Kırgız Türkçesinin kişi adları sözlüğü 1981 yılında yazılmıştır. Fakat yazılan bu sözlükte kişi adlarının anlamları tam olarak verilmemiştir. Kırgız kişi adlarıyla ilgili körsötmö(dizin) sözlük, Ş. Caparov tarafından iki ayrı kitap şeklinde 1989 yılında, Kırgız Adam Attarı³⁶(Kırgız Kişi Adları) ve 2001 yılında da Adam Attarı – El Baylığı³⁷ (Kişi Adları-Halk Zenginliği) adlarıyla yayımlanmıştır.

Kırgız yer-su adlarıyla ilgili sözlük ise 1988 yılında <Kırgız SSR'inin Geografiya Attarının Sözdüğü(Kırgız Sovyet Birliğinin Coğrafya Adlarının Sözlüğü)> adıyla yayımlanmıştır. Bu sözlükte, Kırgız coğrafyasındaki özel isimler ve bunların tarihsel etimolojileri verilmiştir.

2.2.9. Çet Tilder Sözdüğü (Yabancı Diller Sözlüğü): Bir dile başka dillerden giren kelimelere yer veren ve bu kelimelerin anlamlarını açıklayan sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesi için bu çalışmaların, Kırgız dilcisi H. Karasayev tarafından başlatıldığını görmekteyiz. Yukarıda etimolojik sözlükler başlığı altında değindiğimiz bu sözlüklerin birinci vasfı alıntı kelimeler yani yabancı kelimeler sözlüğü olmalıdır. Bu nedenle de tekrar bu sözlükler hakkında bilgi vermekte fayda görmekteyiz.

Karasayev'in hazırladığı *Kaamus Naama*'da(Kırgız Türkçesine Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren

³⁵ B. Ö., Oruzbayeva, Kırgız Terminologiyası(Kırgız Terminolojisi), Frunze(Bişkek), 1983.

³⁶ Ş., Caparov, Kırgız Adam Attarı(Kırgız Kişi Adları), Frunze(Bişkek), 1989.

³⁷ Ş., Caparov, Adam Attarı-El Baylığı(Kişi Adları-Halk Zenginliği), Frunze(Bişkek), 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

*kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri*³⁸, Farsçadan(1636), Arapçadan(1500), Arapça-Farsçadan(208), Farsça-Kırgızcadan(90), Arapça-Kırgızcadan(40), Arapça-Farsça-Kırgızcadan(1), Çince(89), Moğolcadan(141) ve Rusçadan(83) alınan kelimelere ve Çağdaş Kırgız Türkçesinde kullanımından düşmüş eski kelimelere yer verilmiştir. Sözlükteki kelimeler alfabe tertibiyle verilmiş ve kelimelerin alındıkları dillerdeki imlaları (şayet biliniyorsa) yanlarına yazılmıştır. Ayrıca, sözlükteki her alıntı kelime için, Kırgız Türkçesinin sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinden örnekler verilmiş, bazı kelimeler için ise yazar kendisi cümle üretmiştir. Sözlüğün bir özelliği de; sözlükte yer alan alıntı kelimelerin, özellikle Moğolcadan alınanların etimolojilerinin ve Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarının verilmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda bazı kelimeler için, kelimenin tarihi seyrini de dikkatlere sunmak suretiyle geniş açıklamalarda bulunulmuştur. 20. Yüzyılın son çeyreğinde bu sözlüklerden başka, yine aynı döneme ve Karasayev'e ait alıntı kelimeler sözlüğü Özdöstürülgön Sözdör(Kırgız Türkçesindeki alıntı kelimeler)³⁹1986 yılında kaleme alınmıştır. İçinde 5060 kelimeyi barındıran sözlükte, Çağdaş Kırgız Türkçesinde kullanımdan düşmüş eski kelimeler de yer almaktadır. Alıntı kelimelerin çoğunluğunu, Arap-Fars dillerinden giren kelimeler oluşturmaktadır. Sözlüğün bir özelliği de; sözlükte yer alan alıntı kelimelerin, özellikle Moğolcadan alınanların etimolojilerinin ve Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarının verilmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda bazı kelimeler için, kelimenin tarihi seyri de dikkatlere sunulmak suretiyle, geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Sözlükteki alıntı kelimelerin hangi dillerden alındıkları, kısaltmalar yoluyla gösterilmiş(ar-Arapça, ir-Farsça, kıt-Çince, m-Moğolca ve or-Rusça) ayrıca, Rusçadan alınan kelimelerin, Rusçaya hangi dillerden girdikleri de belirtilmiştir. Örn; (or<goll-Rusça<Hollandaca, or<nem-Rusça<Almanca, or<lat-Rusça<Latince v.b...). Herhangi bir eserden alınmamış örnekler için yazar, konuşma dilinden(günlük dilden) aldığı sözleri kullanmış ve <süyl.(süylöo tilde-konuşma dilinde)> şeklindeki kısaltma ile göstermiştir. Sözlüğün en önemli özelliklerinden biri de; sözlükte yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin, bu dillerin imlasındaki şekillerinin de sözlüğün sonunda verilerek ve aynı zamanda Kiril harfleriyle transkriplerinin de

³⁸ H., Karasayev, *Kaamus Naama*(Kırgız Türkçesine, Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri), Şam Yay., Bişkek1996, 854 s.

³⁹ H., Karasayev, *Özdöstürülgön Sözdör*(Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimeler ya da Kırgız Türkçesinin Özleştirilen Kelimeleri), Red: B.Ö.Oruzbayeva – Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin Baş Redaktörü, Frunze(Bişkek), 1986, 421s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

gösterilmiş olmasıdır. Bununla birlikte; Moğolca, Çince ve Rusça alıntı kelimelerin bir kısmının da, kendi dillerindeki imlaları, kelimelerin yanlarına yazılmıştır.

2.2.10. Kırgız Tilindegi Cañı Sözdördün Sözdüğü (Kırgız Türkçesindeki Yeni Kelimeler Sözlüğü):

Abdımanap Calilov tarafından 1997 yılında tamamlanan sözlük⁴⁰, 1998 yılında Oş Bölgesi Matbaası'nda basılmıştır. Kitabın redaktörlüğünü T. Nuriyev yapmıştır. Sözlüğün eleştiri yazıları ise; Ş. Caparov ve S. Gaparov tarafından yazılmıştır. Yetmiş(70) sayfadan oluşan sözlükte, güncel metinlerden derlenen yeni sözler ve anlamları dikkatlere sunulmuştur.

2.3.Kırgız Tilinin Körsötmö Sözdüktörü (Kırgız Türkçesinin Dizin Sözlükleri):

Kelimelerin ve eklerin anlamlarını açıklamadan ya da onların başka bir dildeki karşılıklarını vermeden sadece onların imlalarını, transkriplerini, ek-köklerini, kullanım sıklıklarını, son seslerine göre alfabetik sıralanışlarını v.b. veren sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesinde bu türdeki sözlüklerin birkaç şekli yayımlanmıştır:

2.3.1. Orfografiyalık Sözdüktör (İmla<yazım> Klavuzları):

Bir dildeki kelimelerin, o dilin edebi dilindeki yazılışlarını veren sözlüklerdir.

Kırgız Türkçesinin ilk imla kılavuzu 1938 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra 1942 yılında Madina Bogdanova tarafından Kırgız Türkçesinin ikinci imla kılavuzu yayımlanmıştır. H. Karasayev ve Y. Yanşansin'in çalışmalarıyla 1956 yılında da bir imla kılavuzu yayımlanmıştır. 60000 kelimeyi içeren bu imla kılavuzu, 1953 yılında kabul edilen imla kurallarına göre, 1966 yılında H. Karasayev tarafından hazırlanarak, *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* (Kırgız Türkçesinin Yazım Kılavuzu) adıyla yayımlanmıştır.⁴¹ Bu sözlük ve K. Sartbayev ile S. Üsöneliyev'in Orfografiyalık Sözdükçö'sü (Orfografik Lugatçe) birkaç defa basılmış ve okullarda kullanılmı devam eden sözlüklerdir.

⁴⁰ C., Abdımanap, (Red: T. Nuriyev); *Kırgız Tilindegi Cañı Sözdördün Sözdüğü*(Kırgızcadaki Yeni Kelimeler Sözlüğü), Oş Bölgesi Matbaası, 1998, 70 s.

⁴¹ H., Karasayev, *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü*(Kırgız Türkçesinin İmla Kılavuzu), Frunze(Bişkek), 1966, 764 s.

2002 yılında alınan yeni kararlar birlikte Kırgız İlimler Akademisi tarafından, Kırgız Türkçesinin yeni imla kılavuzu hazırlanmaya başlanmış ve hâlihazırda da çalışmalar sürmektedir.

2.3.2. Orfoepiyalık Sözdük (Transkripsiyon Sözlüğü):

Kelimelerin edebi dildeki telaffuzlarına göre yapılan transkriplerini içeren sözlüktür. Henüz Kırgız Türkçesinde bu şekilde bir sözlük yayımlanmamıştır.

2.3.3. Morfemalık Sözdük (Morfemler Sözlüğü):

Kelimeleri kök ve eklerine ayırarak dikkatlere sunan sözlüklerdir. Bu sözlüklerde, bir anlamda, kelimelerin morfolojik tahlilleri yapılmakta, aynı zamanda etimolojik incelemelerde bulunulmakta ve kelimelerin kronolojik tarihi ortaya konulmaktadır. Bu tür sözlükler, daha çok, bilim adamları ve özellikle dil alanındaki akademisyenlere yöneliktir.

Kırgız Türkçesinin Morfemler sözlüğü, C. Mukambayev ve A. Osmankulov tarafından 1978 yılında hazırlanmaya başlanarak, 1980 yılında yayımlanmıştır.⁴²

2.3.4. Cıstık Sözdük (Sıklık Sözlüğü):

Dildeki kelimelerin kullanım sıklığını gösteren sözlüklerdir. Dillerde bazı kelimeler sık, bazı kelimelerse seyrek kullanımdadır. Sık ve seyrek kullanılan kelimelerin bilinmesi, bir dilin yabancı dil olarak öğretilmesinde yardımcı olmaktadır. Çünkü bir dili yabancı bir dil olarak öğrenenler için sık kullanımda olan kelimelerin öğrenilmesi, bir dili temel düzeyde öğrenmede yardımcı olacaktır.

Kırgız Türkçesinin sık kullanılan kelimeler sözlüğünü, K. Dıykanov hazırlayarak yayımlamıştır.

2.3.5. Keri Sözdük (Geri Sözlük):

Kelimelerin son harflerine göre alfabetik olarak sıralandığı sözlüklerdir. Bu sözlüklerde ayrıca, kelimelere ve eklere bilimsel açıklamalar getirilmektedir. Kırgız Türkçesinin tek Keri Sözdük 'ü, K. Dıykanov tarafından yazılmıştır.⁴³

⁴² C., Mukambayev, A., Osmankulov, Kırgız Tilinin Morfemalık Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Morfemler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), Mektep Yay., 1980, 379 s.

⁴³ Dıykanov, K., Kırgız Tilinin Keri Sözdüğü(Kırgız Türkçesinin Geri Sözlüğü), Almatı, Gılım Yay.,1979. 456s.

Sonuç

Kırgız Türkçesinin sözlüklerini, ansiklopedik ve linguistik olarak ikiye ayırıp incelediğimiz bu çalışmada, Sovyet dönemiyle, yani yazılı dönemin tam olarak başladığı dönemle birlikte başlayan sözlükçülük çalışmaları neticesinde genel ve özel alana hitap eden birçok sözlüğün Kırgız Türkçesiyle yazılıp yayımlanarak kullanıma sunulduğunu görmekteyiz. Rusçadan yapılan çevirilerle başlayan sözlükçülük çalışmaları, özellikle Yudahin'in Kırgızca-Rusça ve Rusça-Kırgızca sözlük çalışmalarıyla devam etmiştir. Genel ve özel bilim alanlarıyla ilgili yapılan çeşitli ansiklopedi ve terminoloji çalışmaları da Rusçadan yapılan çevirilerle başlamıştır. Çeviri çalışmalarıyla başlayan bu sözlükçülük çalışmaları daha sonraları yerini, Kırgız sözlükçülerinin Kırgız Türkçesiyle hazırladıkları sözlüklere bırakmıştır.

Türkiye Türkçesine aktarılmış Kırgız Türkçesi sözlüklerinin başında Abdullah Taymas tarafından çevirisi yapılan Kırgızca-Rusça Sözlük'ün⁴⁴ birinci baskısı gelmektedir. 25000 kelimenin açıklaması bulunan sözlüğün ikinci baskısında 40000 madde başı yer almaktadır. Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmayan bu baskının çevirisi, bir gereklilik arz etmektedir. Çünkü Kırgız Türkçesinin söz varlığındaki bazı kelimeler birinci baskıda yer almamıştır. Araştırmacılar için ise bu, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca Kırgız Türkçesinin Anlatmalı Sözlüğü'nün de Türkiye Türkçesine çevirisinin yapılarak yayımlanması alana önemli bir katkı sağlayacaktır.

Genişletilmiş baskısı 2009 yılında yapılan, Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlük'ü⁴⁵ de, Kırgız Türkçesinin diyalektleri üzerine çalışan alan araştırmacıları için çevirisi önem arzeden bir sözlüktür.

---

⁴⁴ YUDAHİN K.K., Kirgizkiy-Ruskiy Slovar(Kırgızca-Rusça Sözlük, Çev. Abdullah Taymas I. Cilt A-J, Ankara 1945, II. Cilt K-Z, İstanbul 1948), Moskova, 1940.

⁴⁵ MUKAMBAYEV Ceembay (Red:K., Konkobayev), **Kırgız Tilinin Diyalektolojikalık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlüğü), (Genişletilmiş baskı), Bişkek, 2009, 1379 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

KAYNAKÇA

- ABDILDAYEV D. vd., **Kırgız Tilinin Frazelogiyaklık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Deyimler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1980, 324 s.
- ABDIMANAP C., (Red: T. Nuriyev); **Kırgız Tilindeki Çağ Sözdördün Sözdüğü**(Kırgızcadaki Yeni Kelimeler Sözlüğü), Oş Bölgesi Matbaası, 1998, 70 s.
- ABDULDAYEV E. ve İSAYEV D., **Kırgız Tilinin Tilinin Tüştürmü Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Anlatmalı Sözlüğü), I. Cilt, Frunze(Bişkek), Mektep Yay., 1984, 5-6.
- ABDULDAYEV İbrahim, **Etimolojiya cana Leksikolojiya**, Bişkek, 2007, s.53.
- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilimi III (HYD-AÇD)**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1990, s. 77.
- BİYALİYEV Abak; HMELNİTSKAYA Lvovna ve NATALYA; **Orusça-Kırgızca Frazyologiyalık Sözdük**(Rusça-Kırgızca Deyimler Sözlüğü), 1977.
- BOZ Erdoğan, **Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu**, (Ed. Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz), Türkçenin Çağdaş Sorunları, Divan Yay., İstanbul 2006, I. Baskı, s. 11.
- CAMŞİTOVA Gulnara; **Kırgızca-Orusça, Orusça-Kırgızca Tematiklik Frazyologiyalık Sözdük**(Kırgızca-Rusça, Rusça-Kırgızca Konulu Deyimler Sözlüğü), 2000.
- CAPAROV Şeralı vd., **Kırgız Tilinin Antonimder Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Zıt(karşıt) Anlamlı Kelimeler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1988, 338 sayfa.
- CAPAROV Ş. ve SEYDAKMATOV K., **Kırgız Tilinin Sinonimder Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Eş Anlamlı Kelimeler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1984, 471 sayfa.
- CAPAROV Şeralı vd., **Kırgız Tilinin Omonimder Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Eşesli Kelimeler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), İlim Yay., 1986, 324 sayfa.
- CAPAROV Şeralı, **Adam Attarı-El Baylığı**(Kişi Adları-Halk Zenginliği), Frunze(Bişkek), 2001.
- CAPAROV Şeralı, **Kırgız Adam Attarı**(Kırgız Kişi Adları), Frunze(Bişkek), 1989.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- DIYKANOV Karboz, **Kırgız Tilinin Keri Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Geri Sözlüğü), Almatı, Gılım Yay.,1979. 456s.
- İVANOV Y., **Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük**(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük), Bişkek, 2006.
- İVANOV Y., **Türkçö-Kırgızça-Orusça Sözdük**(Türkçe-Kırgızca-Rusça Sözlük) Bişkek, 2006, 472 sayfa).
- KARASAYEV Husein, **Kaamus Naama**(Kırgız Türkçesine, Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri), Şam Yay., Bişkek1996, 854 s.
- KARASAYEV Husein, **Kamus Naama**(*Manas Sözdüğü*), Frunze(Bişkek), 1990. 203 s.
- KARASAYEV Husein, **Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin İmla Kılavuzu), Frunze(Bişkek), 1966, 764 s.
- KARASAYEV Husein, **Nakıl Sözdör**(*Kırgız Türkçesinin deyimler sözlüğü*), Şam yay., Bişkek 1995-500 sayfa, I. Baskı-1982-II. Baskı 1987.
- KARASAYEV Husein, **Özdöştürülgön Sözdör**(Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimeler ya da Kırgız Türkçesinin Özleştirilen Kelimeleri), Red: B.Ö.Oruzbayeva – Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin Baş Redaktörü, Frunze(Bişkek), 1986, 421s.
- Kırgız Cergesi(cer-suu attarı)**-Kırgız Yeri(yurdu)(yer-su adları), Frunze, 1990.
- MALSAGOV İbragim Aliyeviç, KALANDAROV Ahmat İnamcanoviç, İDİRİSOV Mederbek Koşubakoviç, MAMBATOV Nurdin Canışbekoviç, TURDUBAYEVA Ayzada Camgırçıyevna ve CEENBEKKIZI Madina, (Red: KODOROV Bazarbay Aytaliyeviç, ABDİKALIKOVA Aysuluu Aytikulovna ve Teknik Red: MALSAGOV İbragim Aliyeviç, KALANDAROV Ahmat İnamcanoviç), **Arapça-Kırgızça Sözdük**(Arapça-Kırgızca Sözlük), Bişkek, 2008, 775 s.
- MUKAMBAYEV C., **Kırgız Tilinin Diyalektologiyalık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlüğü), I. Cilt, Frunze(Bişkek), Mektep Yay., 1972, 714 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- MUKAMBAYEV Ceembay (Red:K., Konkobayev), **Kırgız Tilinin Diyalektolojikalık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Diyalektolojik Sözlüğü), (Genişletilmiş baskı), Bişkek, 2009, 1379 s.
- MUKAMBAYEV Ceembay ve OSMONKULOV A., **Kırgız Tilinin Morfemalılık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Morfemler Sözlüğü), Frunze(Bişkek), Mektep Yay., 1980, 379 s.
- MURATALİYEVA C., KOLESNİKOV N. P. ve ŞERBAKOV S. V., **Orusça-Kırgızca ve Kırgızca-Orusça Antonimler Sözdüğü**(Rusça-Kırgızca ve Kırgızca-Rusça Karşıt Anlamlar Sözlüğü), 1986.
- OROZBAYEVA Bübüyna, Ö.(redaktör, 2,3,4,5. Ciltler), Tabaldiyev, Asanbek(redaktör, I. Cilt) ; **Kırgız Sovet Ensiklopediyası**, 1976-1980.
- OROZBAYEVA Bübüyna, Ö., **Kırgız Terminologiyası**, Frunze, Mektep Yay., 1983, 167 s.
- ORUZBAYEVA Bübüyna Ö., **Kırgız Terminologiyası**(Kırgız Terminolojisi), Frunze(Bişkek), 1983.
- OSMONOVA C., KONKOBAYEV K. ve CAPAROV Şeralı, **Kırgız Tilinin Frazologiyalılık Sözdüğü**(Kırgız Türkçesinin Deyimler Sözlüğü), Bişkek, Kırgız-Türk <Manas> Üniversitesi, 2001, 519 s.
- PLUTNİTSKIY A. M., ŞAMBAYEV S. ve RAHMANOV A., **Nemetsçe-Orusça-Kırgızca Sözdük**(Almanca-Rusça-Kırgızca Sözlük), Frunze(Bişkek), 1974.
- RADLOF V.V., **Opıt Slovarya Tyurskih Nareçiy**(Türk Diyalektleri Sözlüğü Denemeleri), I-IV, Spb., 1888-1911.
- SEYDAKMATOV K., **Kırgız Tilinin Kısaça Etimologiyalılık Sözdüğü**(Kırgız Dilinin Kısa Etimolojik Sözlüğü), İlim Yayınları, Frunze, 1988, 272 s.
- YUDAHİN Konstantin Kuzmiç, **Kırgızkiy-Ruskiy Slovar**(Kırgızca-Rusça Sözlük), Moskova, 1940.
- YUDAHİN Konstantin Kozmiç, **Kırgızkiy-Ruskiy Slovar**(Kırgızca Rusça Sözlük, Çev. Abdullah Taymas I. Cilt A-J, Ankara 1945, II.Cilt K-Z, İstanbul 1948), Moskova, 1940.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*